

Колесніченко А.С.

МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМВІДНОСИН СУБ'ЄКТІВ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИЧНОГО РИНКУ

Розроблено інтегрований механізм державного регулювання відносин між суб'єктами ринку електричної енергії, який базується на гармонізації економічних інтересів держави шляхом забезпечення ефективності функціонування електроенергетичного ринку та інтересів його суб'єктів, враховує специфіку їх роботи. Обґрунтовано системний підхід до формування механізму державного регулювання, який складається з сукупності комбінацій методів, критеріїв, інструментів, процедур. Доведено, що встановлення взаємозв'язків між певними параметрами й взаємообумовленими складовими механізму регулювання сприяє забезпеченню більш ефективної адаптації до змін зовнішнього й внутрішнього середовища. Визначено, що ключовим завданням побудови інтегрованого механізму державного регулювання взаємовідносин суб'єктів електроенергетичного ринку є забезпечення оптимального співвідношення між розглянутими змінними, модифікація й удосконалення пропорції між якими сприятиме створенню великої розмаїтості станів і варіантів формування системи для досягнення поставленої мети.

Ключові слова: механізм, державне регулювання, електроенергетичний ринок, суб'єкти електроенергетичного ринку, взаємовідносини суб'єктів електроенергетичного ринку.

ВСТУП

Постановка проблеми. В умовах зростання невизначеності та мінливості оточуючого середовища вирішального значення у забезпеченні соціально-економічного розвитку й досягненні енергетичної безпеки набуває питання адаптивної здатності електроенергетичної системи країни формувати модель поведінки учасників процесів виробництва, постачання й споживання електроенергії, наділену захисними властивостями для протистояння впливу негативних факторів, яка спиратиметься на світовий досвід здійснення політики державного регулювання й нагальні потреби щодо оновлення електроенергетичної галузі.

Відповідно до Державної програми активізації розвитку економіки на 2013-2014 рр. державний сектор становить близько 37% ВВП, причому управління державним майном близько 60% суб'єктів господарювання є неефективним [11] та ставить перед державою ряд завдань щодо оновлення системи регулювання, зокрема галузі електроенергетики. Тому ключовим завданням держави стає упорядкування всіх підсистем, процедур, потоків, застосовуючи комплекс критеріїв, методів, факторів регулювання, які становлять інтегрований механізм державного регулювання взаємовідносин суб'єктів електроенергетичного ринку в умовах обмеженості ресурсів з необхідністю визначення параметрів та умов їх ефективного використання, врахування інтересів усіх гравців.

За статистичними даними Міжнародного енергетичного агентства [10], виробництво енергетичної продукції країнами Європейського Союзу зменшилося з 946,11 млн. т у 2000 р. до 804,93 млн. т у 2011 р. Споживання електроенергії країнами ЄС сягнуло 2 830,67 млрд. кВт*год у 2000 р. та збільшилося до 3 077,70 млрд. кВт*год. у 2011 р. Показники загального виробництва та споживання електричної енергії залишаються ключовими індикаторами розвитку електроенергетичних систем та взаємовідносин у світовому масштабі, являючи для держави стратегічно важливий напрям регулюючого впливу.

Складна організація, функціональне навантаження, суперечливий характер та динамічність елементів інституту державного регулювання діяльності суб'єктів енергоринку обумовлюють необхідність використання системи регуляторів, ефективність впливу яких буде визначатися обґрунтованим структуруванням компонентів механізму регулювання та встановленням логіки взаємозв'язків між ними, що актуалізує проблему відсутності системного підходу до формування механізму державного регулювання взаємовідносин суб'єктів електроенергетичного ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню теоретико-методичних аспектів механізму державного регулювання присвячені наукові розробки таких вчених-економістів: В. Бакуменко [5], Л. Дідківської [7], В. Князева [5], О. Комякова [6], Ю. Сурміна [5], Ф. Шахмалова [4] та ін. Теоретичні підходи до визначення механізму державного регулювання окремих галузей розкриті у наукових роботах М. Корецького [8], М. Латиніна [9], А. Полянського [17] та ін. Аналіз особливостей

© Колесніченко Анастасія Сергіївна, асистент кафедри економічного аналізу та обліку, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків, тел.: (093)326-35-79, anasko86@inbox.ru

державного регулювання ринку електричної енергії та висвітлення питань взаємовідносин суб'єктів електроенергетичного ринку розглянуто у працях таких вчених-економістів: В. Баранніка [12], С. Єрмілова [13], А. Праховника [14], Б. Слупського [15] та ін. Незважаючи на численний ряд робіт, присвячених теоретичним й методичним підходам до розуміння механізму регулювання державою економічних процесів, у науковій літературі, проблематика якої охоплює питання державного регулювання взаємовідносин суб'єктів електроенергетичного ринку (далі - ДРВСЕР), має місце вибіркоче дослідження окремих аспектів механізму цього процесу. Залишаються невирішеними питання комплексного підходу до формування механізму ДРВСЕР.

Метою статті є побудова інтегрованого механізму державного регулювання взаємовідносин суб'єктів електроенергетичного ринку, а також встановлення та аналіз взаємозв'язків між його складовими, що сприятиме розбудові науково-методичних основ та підвищенню ефективності процесу державного регулювання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У науковій літературі з питань державного регулювання існують різні трактування категорії «механізм». З метою теоретичної обґрунтованості формування механізму державного регулювання економічних процесів, зокрема у сфері функціонування ринків електричної енергії, необхідно проаналізувати сутність цього поняття. У табл. 1 наведено аналіз існуючих дефініцій поняття «механізм» у контексті державного управління та регулювання економіки.

Ряд авторів у роботах [4-5] розглядають поняття «механізм» як загальний набір економічних важелів та інструментів. Дослідження іншої низки науковців [2-3, 5] демонструють підхід до цієї категорії як до системи методів державного управління, тобто взаємопов'язаного та взаємообумовленого сполучення конкретних регуляторів. Деякі з авторів у своїх роботах ототожнюють механізм із самою державою, підкреслюючи її функцію самоуправління [3] та наголошуючи на поєднанні саморегулювання суб'єктів господарювання з регулюючими функціями держави [17].

Таблиця 1. Аналіз дефініцій поняття «механізм» у контексті державного управління та регулювання економіки*

Автор, джерело	Дефініція поняття «механізм»	Визначення дефініцій поняття «механізм» (від грец. mechane – зброя, машина [1, с. 401])	Ключові ознаки
1	2	3	4
Атаманчук Г. [2]	Механізм управління	Складова частина системи управління, що забезпечує вплив на фактори, від стану яких залежить результат діяльності управлінського об'єкта	Система управління, фактори впливу
Атаманчук Г. [3]	Механізм держави	Сама держава, при сприйнятті її як форми суспільного самоуправління	Самоуправління
Шахмалов Ф. [4]	Механізм держави	В широкому розумінні – механізм практичної реалізації державної влади. У вузькому – конкретний засіб впливу держави на суспільство для вирішення поставлених завдань або розв'язання протиріч	Засіб впливу держави, вирішення конкретних завдань
Бакуменко В., Князев В., Сурмін Ю. [5]	Механізми діяльності	У процесі виділення складових структури методології державного управління визначення методів як механізмів діяльності	Методи державного управління
Комяков О. [6, с. 8]	Механізм державного регулювання	Сукупність організаційно-економічних методів та інструментів, за допомогою яких виконуються взаємопов'язані функції для забезпечення безперервної, ефективної дії відповідної системи (держави) на підвищення функціонування економіки	Сукупність методів, інструментів, функцій, ефективність державного регулювання
Дідківська Л., Головка Л. [7, с. 21]	Механізм макроекономічного регулювання ринкової економіки змішаного типу	Система макроекономічних регуляторів, що складаються з таких основних елементів, як: ринкові регулятори; важелі державного впливу на економіку; корпоративне управління; інститут соціального партнерства	Система регуляторів
Корецький М. [8, с. 15]	Механізм державного регулювання економіки	Система засобів, важелів, методів і стимулів, за допомогою яких держава регулює економічні процеси, забезпечує реалізацію соц.-економ. функцій	Система засобів, важелів, методів, стимулів.

Абалкін Л. [16]	Механізм господарської діяльності суспільства	1. Структура, форми й методи планування та господарського керівництва, до складу яких одночасно з економічними можуть бути віднесені й правові та соціально-психологічні. 2. Сукупність економічних важелів та стимулів впливу на виробництво й учасників господарської діяльності, за допомогою яких забезпечується узгодження й стимулювання господарювання.	Сукупність важелів та стимулів
Полянський А. [17]	Економічний механізм	Саморегулювання діяльності господарюючих суб'єктів у ринковому середовищі з регулюючими функціями держави.	Саморегулюванн, державні регулятори.
Гурвиц Л., Майерсон Р. [18]	Економічний механізм	Форма стратегічної гри між суб'єктами. Під грою розуміють опис того, як можуть діяти гравці (економічні суб'єкти) або до чого призведе визначений набір дій.	Форма дії між суб'єктами.

* Складено автором на основі [1-8; 16-18].

Дослідження науковців, присвячені розробці теоретичних підходів до поняття механізму державного регулювання економіки країни, визначають у цю категорію як комплекс засобів, методів, важелів впливу держави на економічні процеси й виконання відповідних функцій з метою забезпечення соціально-економічного розвитку.

Сучасні підходи до визначення поняття «механізм» ґрунтуються на зіставленні його з процесом, а саме: «механізм», як перший елемент процесу, дозволяє за допомогою «управління», як другого

елементу процесу, перетворити «вхід» у «вихід», як це наведено на рис. 1 [19]. Таким чином, відповідно до процесного підходу можна констатувати: механізм не може існувати без процесу, проте він не стоїть над ним, а виступає його складовою та спрямований на виконання лише процесних функцій; механізм не має власного управління, знаходячись у стані очікування управління процесом; поєднання механізму з управлінням є внутрішнім змістом процесу, його «ноу-хау» (рис. 1).

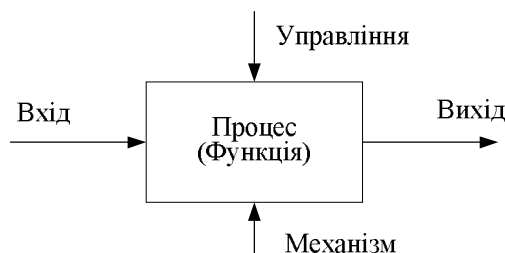

Рис. 1. Механізм як складова процесу

Примітка: запозичено автором у [19].

Тобто, механізм виступає ресурсним забезпеченням процесу, його речовинною частиною та включає сукупність взаємопов'язаних елементів, представлених економічними ресурсами та способами їх взаємодії, які використовуються для виконання функцій економічного процесу під час його реалізації [19].

Виходячи з підходів до визначення дефініцій поняття «механізм», наведених у табл. 1, та використовуючи процесний підхід до сутності цієї категорії, роль механізму, яку він відіграє в процесі державного регулювання економіки, зображено на рис. 2:

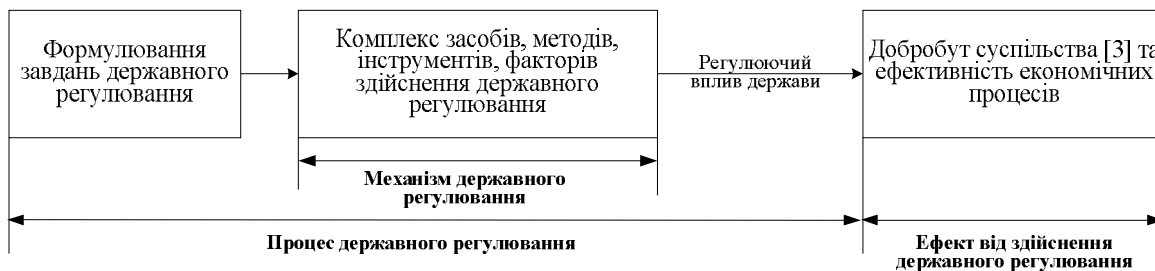

Рис. 2. Призначення механізму в процесі державного регулювання економічних процесів

Примітка: складено автором на основі [1-8]

Найбільш точна характеристика механізму державного регулювання економіки, на думку автора, надана вченими О. Комяковим та М. Корецьким у

роботах [6] та [8] відповідно. Ці підходи дозволили автору визначити механізм державного регулювання взаємовідносин суб'єктів електроенергетичного ринку

як систему критеріїв, методів, інструментів, факторів, за допомогою яких виконуються взаємопов'язані функції держави, спрямовані на забезпечення ефективного регулювання економічних відносин між суб'єктами енергоринку.

Являючи собою симбіоз структурних утворень, процесів, потоків, механізм ДРВСЕР формується з компонент, кожна з яких складає підсистему, вбудовану в інтегровану систему механізму регулювання (рис. 3).

Як видно з рис. 3, ДРВСЕР починається з обґрунтування доцільності втручання держави в діяльність суб'єктів електроенергетичного ринку. Існуючі проблеми у сфері взаємовідносин суб'єктів ринку електричної енергії обумовлюють необхідність прийняття економічно обґрунтованих рішень щодо впровадження регулюючих заходів з боку держави з метою ліквідації диспропорцій, що характеризують діяльність суб'єктів енергоринку.

Прогнозування показників, моніторинг завдань та коригування мети державного регулювання, планування цього процесу полягає в забезпеченні своєчасного та оперативного виявлення похибок і неточностей виконання завдань, мінімізації відхилень за результатами впровадження розроблених планів та прогнозів, а також попередженні негативних тенденцій під час їх реалізації, що сприятиме якісному та своєчасному вирішенню стратегічних питань на державному рівні.

Розробка планів державного регулювання на короткострокову та довгострокову перспективу ґрунтується на оцінках формування мети й завдань ДРВСЕР, виконання основних функцій та оцінці показників регулюючого впливу. Ефективність процесу планування досягається, поряд з проведенням комплексного якісного та кількісного оцінювання, шляхом здійснення діагностики внутрішніх і зовнішніх загроз, виявлення та аналізу наявних та латентних ризиків під час розроблення стратегічних і тактичних планів та процедур, що обумовлює складність механізму планування й потребує комплексного підходу до цього процесу.

Окремої уваги заслуговує дослідження закономірностей, обмежуючих факторів та перешкод процесу державного регулювання, тобто проведення діагностики стану взаємозв'язків, ступеня розбалансованості системи відносин між суб'єктами ринку електроенергії з метою виявлення ризиків та оцінкою загроз ефективності їх діяльності та забезпечення динамічного зростання показників функціонування енергоринку.

В широкому розумінні механізм ДРВСЕР пов'язаний з координацією інтересів не лише суб'єктів ринку електричної енергії, але й повинен враховувати пріоритети господарюючих одиниць електроенергетичної й суміжних з нею галузей, тенденції формування міжгалузевих відносин, орієнтири розвитку підприємств державного сектору та переваги й цінності сучасного суспільства [11] з метою забезпечення багатоваріантного й багатофакторного впливу держави на сукупність відносин, учасником яких стає визначений суб'єкт у конкретні періоди роботи. В умовах нестабільності й мінливості внутрішнього та

зовнішнього середовища нелінійний характер взаємовідносин між учасниками ринку електричної енергії здійснює дестабілізуючий вплив на їх економічну діяльність та обумовлює необхідність оновлення ДРВСЕР на перманентній основі шляхом перегляду методів, інструментів, критеріїв, функціональних елементів державного регулювання.

Першочергово залучення суб'єкта енергоринку до процесу купівлі-продажу електроенергії визначає його положення у системі координат за двома критеріями: з одного боку, за шкалою інтересів держави, що виражається максимізацією ефективності функціонування електроенергетичного ринку, а, з іншого боку, за шкалою інтересів самого суб'єкта. Ключовим завданням держави стає здійснення впливу шляхом застосування регулюючих важелів на позиціонування цієї точки перетину інтересів, тобто встановлення рівноваги між максимізацією вигоди суб'єкта ринку та забезпеченням ефективного розвитку всього ринку електроенергії. Одночасно з цим інтегрована система державного регулювання повинна будуватися з урахуванням певних підходів. Динамічний розвиток інститутів та ускладнення характеру впливу факторів на формування взаємовідносин господарюючих одиниць обумовлює розробку комплексу заходів, спрямованих на встановлення рівноваги у досягненні інтересів різних суб'єктів енергоринку. Не менш важливим завданням держави щодо ефективного впровадження механізму ДРВСЕР виступає гарантування рівноваги обсягів виробленої та спожитої електричної енергії. Таким чином, взаємозв'язок визначених положень сприяє обґрунтуванню балансового підходу до формування механізму ДРВСЕР.

Важливою компонентою реалізації механізму ДРВСЕР є алгоритм прийняття рішень, що включає в себе: виявлення кола проблемних питань, розробку, обґрунтування варіантів їх вирішення, пошук джерел та визначення критеріїв можливих шляхів забезпечення й власне реалізацію з проведенням оцінки отриманих результатів.

Проведене дослідження доводить, що одночасне забезпечення вигоди суб'єкта електроенергетичного ринку з досягненням ефективності функціонування самого ринку, знаходження рівноваги між інтересами суб'єктів енергоринку, виконання формули балансу виробництва-споживання електроенергії визначає масштаби та напрями державного регулювання, яке покликано пом'якшити наслідки протиріч всередині системи та дію дестабілізуючих факторів зовнішнього середовища через удосконалення механізму ДРВСЕР та його системоутворюючих складових.

ВИСНОВКИ

На основі аналізу наукової літератури, присвяченої вивченню дефініцій поняття «механізм» у дослідженні теоретичних питань державного регулювання економіки, та використання процесного підходу до характеристики цієї категорії визначено поняття «механізм державного регулювання»,

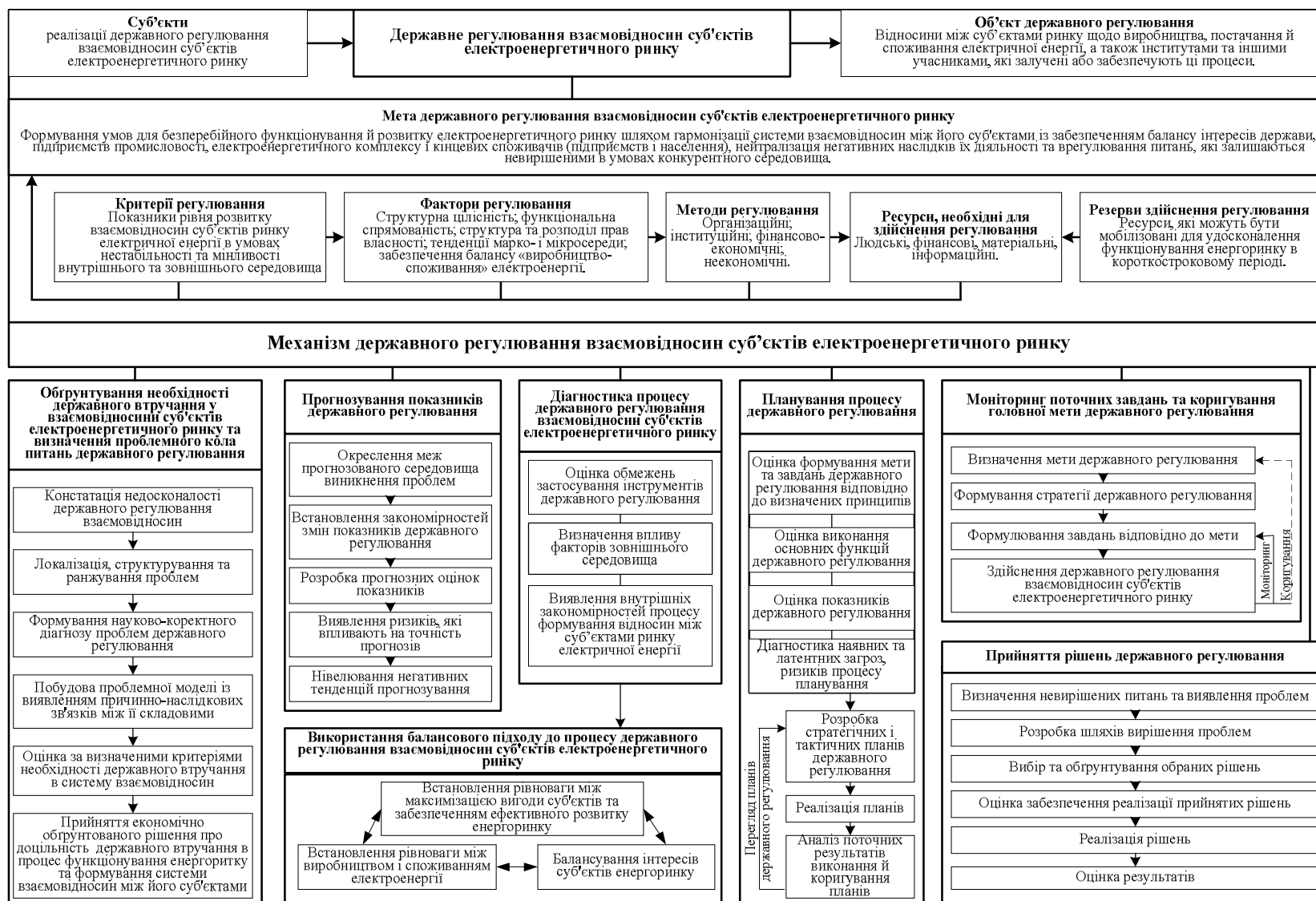

Рис. 3. Механізм формування державного регулювання взаємовідносин суб'єктів електроенергетичного ринку (авторська розробка)

який базується на гармонізації економічних інтересів держави шляхом забезпечення ефективності функціонування електроенергетичного ринку й інтересів його суб'єктів, враховує специфіку їх роботи. Обґрунтовано системний підхід до формування механізму державного регулювання, який складається з сукупності комбінацій методів, критеріїв, інструментів, процедур. Доведено, що встановлення взаємозв'язків між певними параметрами й взаємообумовленими компонентами складових механізму ДРВСЕР сприяє забезпеченню більш ефективної адаптації до змін зовнішнього й внутрішнього середовища завдяки впорядкуванню механізму регулювання та підвищенню точності оцінки факторів впливу на процес внаслідок зняття обмежень або послаблення їх дії при визначенні критеріїв вибору регуляторів. Визначено, що ключовим завданням побудови інтегрованого механізму державного регулювання взаємовідносин суб'єктів електроенергетичного ринку є забезпечення

оптимального співвідношення між розглянутими змінними, модифікація й удосконалення пропорції між якими сприятиме створенню великої розмаїтості станів і варіантів формування системи для досягнення поставленої мети.

Перспективами подальших досліджень є формування концепції ДРВСЕР на основі використання організаційно-методичного інструментарію, теорії інституцій та інституціональної парадигми у галузі державного регулювання відносин між суб'єктами енергоринку, розробленого механізму державного регулювання в контексті взаємовідносин суб'єктів електроенергетичного ринку з метою виявлення й систематизації перешкод цього процесу та наукового обґрунтування шляхів вирішення існуючих проблем, підвищення ступеня адаптованості в умовах мінливості й невизначеності оточуючого середовища, що дозволить забезпечити ефективне впровадження комплексу регулюючих заходів.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азрилиян А. Н. Краткий экономический словарь [Текст] / под ред. А. Н. Азрилияна. — М.: Ин-т нов. экономики, 2001. — 1088 с.
2. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления [Текст]: [Курс лекций] / Г. В. Атаманчук. — М.: Юрид. лит., 1997. — 400 с.
3. Атаманчук Г. В. Государственное управление (организационно-функциональные вопросы) [Текст]: [Учеб. пособие] / Г. В. Атаманчук. — М.: ОАО НПО «Экономика», 2000. — 302 с.
4. Шахмалов Ф. Теория государственного управления [Текст] / Ф. Шахмалов. — М.: ЗАО «Изд-во «Экономика», 2002. — 638 с.
5. Бакуменко В. Методологія державного управління: проблеми становлення та подальшого розвитку / В. Бакуменко, В. Князев, Ю. Сурмін // Вісн. УАДУ. — 2003. — № 2. — С. 18.
6. Комяков, О. М. Державне регулювання перехідної економіки: автореф. дис. канд. екон. наук. — К., 2000. — 19 с.
7. Дідківська Л. І. Державне регулювання економіки [Текст]: [Навч. посібник]: / Л. І. Дідківська, Л. С. Головка. — К.: Знання-Прес, 2000. — 209 с.
8. Корецький М. Державне регулювання аграрної сфери у ринковій економіці [Текст]: [Монографія] / М. Х. Корецький. — К.: Вид-во УАДУ, 2002. — 260 с.
9. Латинін, М. А. Теоретичні підходи щодо визначення механізму державного регулювання розвитку аграрного сектору економіки України [Електронний ресурс] / М. А. Латинін // Галузеве управління. — Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej2/txts/galuz/05lmaseu.pdf>
10. Міжнародне енергетичне агентство [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.iea.org/statistics/statisticssearch/report/?country=EU27&product=indicators&year=2000>. — Назва з титул. екрану.
11. Про затвердження Державної програми активізації розвитку економіки на 2013-2014 роки: Постанова Кабінету Міністрів України № 187 від 27.02.2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/187-2013-%D0%BF>. — Назва з титул. екрану.
12. Бараннік В. О. Стратегія та практика управління паливно-енергетичним комплексом. Досвід України [Електронний ресурс] / В. О. Бараннік, М. Г. Земляний. — Режим доступу: <http://www.db.niss.gov.ua/docs/energy/58.htm>.
13. Єрмілов С. Ф. Державна політика енергоефективності в українському та європейському контексті [Електронний ресурс] / С. Ф. Єрмілов. — Режим доступу: http://www.esco-ecosys.narod.ru/2011_2/art044.pdf.
14. Праховник А. В. Формування інформаційного забезпечення розрахунків за електричну енергію в умовах запровадження перспективних моделей енергоринку України [Текст] / А. В. Праховник, О. В. Коцар // Енергетика та електрифікація. — 2009. — № 3. — С. 40-51.
15. Слупський Б. Стан реформування електроенергетики в державах СНД після переходу на ринкові умови господарювання [Текст] / Б. Слупський // Управління сучасним містом. — 2007. — № 1-12 (25-28). — С. 89-98.
16. Абалкин, Л. И. Избранные труды [Текст]: В 4-х тт.: т. II: На пути к реформе / Л. И. Абалкин. — М.: Экономика, 2000. — 911 с.
17. Полянский А. И. Систематизация механизмов государственного регулирования на рынках недвижимости [Електронний ресурс] / А. И. Полянский, М. М. Соловьев // Недвижимость и инвестиции. Правовое регулирование. — № 4(9). — 2001. — Режим доступу: http://dpr.ru/journal/journal_7_4.htm
18. Измалков С. Б. Теория экономических механизмов (Нобелевская премия по экономике 2007 г.; ч. 1) [Електронний ресурс] / С. Б. Измалков, К. И. Сонин, М. М. Юдкевич. — Режим доступу: <http://institutions.com/theories/259-----2007---1.html/>
19. Чаленко А. О неопределенности термина «механизм» в экономических исследованиях [Електронний ресурс] / А. О. Чаленко. — Режим доступу: <http://www.kapital-rus.ru/articles/article/176697>

Одержано 06.04.2014 р.